

УДК 343.24

Д.В. Ягунов

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ТА «КРИЗА ПОКАРАННЯ»: ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРІОРИТЕТІВ ПЕНОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ СУЧАСНИХ КРАЇН

Вплив глобалізаційних процесів відбивається у всіх сферах суспільного життя. При цьому глобалізація призводить до «серйозної трансформації системних характеристик державного управління» [1, с. 1]. Держава не лише втрачає свої позиції на міжнародній арені, але й перестає бути повновладним хазяїном на власній території, тому, мабуть, і з'являються думки про суверенітет як «анахронічне поняття» [2, с. 154]. Можна сказати більше: національна держава у класичному її розумінні є одним з найбільш «постраждалих» від глобалізації.

Зазначені вище тенденції не можуть не впливати на пенологічну політику та відповідні практики національних держав. В епоху глобалізації відбувається переосмислення принципів соціального контролю, де в'язниця традиційно посідає одне з основних місць. Відтак відбувається зміна філософсько-правових засад функціонування в'язниці та сутності покарання [3, с. 121].

Можна нагадати, що ще у 1939 році німецькі вчені Георг Руше і Отто Кіркхеймер у своїй відомій праці «Покарання та соціальна структура» наголосили на тому, що сутність покарання, його мета та система покарань у цілому безпосередньо залежать від характеру виробничих відносин, які властиві тій чи іншій системі. Враховуючи, що злочинність – це «побічний продукт цивілізації» [4, с. 19], можна впевнено сказати, що і система реагування на злочинність не може стояти осторонь глибоких соціально-економічних трансформацій. З урахуванням викладеного вище варто підкреслити: покарання та система покарань періоду Модерну якісно відрізняються від покарання та системи покарань періоду Постмодерну [5, с. 249].

Тиск, що спричиняється глобалізацією на в'язницю, призводить до того, що світова практика виконання покарань дедалі частіше звертає увагу на те, що злочинців треба не ресоціалізувати, а «закрити та викинути ключ від дверей в'язниці». Систематичне переповнення в'язниць, зростання в'язничної популяції, майже тотальна в'язнична приватизація, «новий менеджеріалізм», послаблення соціальної складової при виконанні покарань – все це стає порогами, на яких розбивається «реабілітаційний ідеал» [5, с. 247-251].

І. Радзівський слушно зазначає, що у процесі глобалізації можна спостерігати поступову втрату державою провідної ролі в управлінні суспільним життям. На зміну вертикальним ієрархіям приходить мережева організація, в якій державні інституції розглядаються у ситуації тісної взаємозалежності, координації інтересів і обміну ресурсами з автономними громадськими та приватними акторами [1, с. 2-3].

У сфері функціонування сучасних пенітенціарних систем це знаходить прояв в їх повній або частковій приватизації. Внаслідок нездатності оперативно реагувати на виклики глобалізаційних процесів сучасні держави віддають свої

в'язниці транснаціональним корпораціям або іншим приватним акторам, що найчастіше обумовлено переповненням пенітенціарних установ та недостатнім державним фінансуванням. Але при цьому держава змушена поступитися суттєвою, а головне – принциповою часткою своїх повноважень на користь транснаціональних корпорацій. Як наслідок, в'язнична приватизація залишає ще менше місця для можливості реалізації «реабілітаційного ідеалу» в діяльності сучасних в'язниць.

Окремо варто сказати і про альтернативні позбавленню волі покарання.

Нове століття ще раз підкреслило невдачу в'язниці, але підкреслило поновому. Не вирішивши соціальну та політичні проблеми в'язниці, уряди сучасних країн сьогодні фокусують увагу на начебто чудодійних можливостях альтернативних санкцій та створюють міф навколо служби пробації, але все одно кількість ув'язнених швидко зростає у всьому світі. З позиції сьогодення можна впевнено сказати: альтернативні санкції не «впоралися» із збільшенням кількості ув'язнених [6, с. 204-206].

Чому ж сьогодні, коли усі ніби розуміють переваги альтернативних покарань, ув'язнення як покарання та запобіжний захід досі має таке поширення? Чи дійсно використання альтернативних санкцій приводить до скорочення в'язничного населення?

Проаналізувавши економічні та прагматичні аргументи, можна підкреслити, що «один яскравий промінь на горизонт альтернативних санкцій відкриває подальше зростання в'язничного населення» [7]. «Стратегія заохочення [суддів] застосовувати альтернативні покарання провалилася не лише з огляду на незначне зменшення в'язничного населення, але і враховуючи, що вона не була здатна запобігти подальшому його зростанню. Більше того, ця стратегія була звинувачена у сприянні збільшенню в'язничних місць, що пов'язується із в'язничною приватизацією» [8, с. 121].

Дійсно, світова в'язнична популяція, незважаючи на активну пропаганду, рекомендації міжнародних організацій та, можливо, «рекламування» альтернативних покарань, постійно збільшується: 1998 рік – 8 млн; 1999 рік – 8,6 млн; 2001 рік – 8,75 млн; 2003 рік – 9 млн; 2006 рік – 9,25 млн; 2008 рік – 9,8 млн

В Англії та Уельсі – однієї з батьківщин служби пробації – за період 1973–2008 років кількість ув'язнених зросла більш ніж вдвічі [9, с. 1205]: 1992 рік – 45 тис. ув'язнених (88 на 100 тис. населення); 1995 рік – 51 тис. (99); 1998 рік – 65 тис. (126); 2001 рік – 66 тис. (127); 2004 рік – 75 тис. (141); 2007 рік – 80 тис. (148); 2008 рік – 83 тис. (153). Більше того, британські вчені прогнозують збільшення в'язничної популяції у 2013 році до 106 тис. осіб [10].

Про іншу батьківщину концепції пробації – США – взагалі говорити важко через те, що ця країна традиційно посідає перше місце у світі за кількістю ув'язнених як в абсолютних, так і відносних показниках.

Аналіз статистичних даних щодо кількості в'язничного населення у країнах Європи дає можливість викласти деякі факти щодо поширення альтернативних покарань на національному на глобальному рівнях та їх ефективності щодо

зниження в'язничного населення (кількість ув'язнених на 100 тис. населення у 1992, 2004 та 2008): Франція: 88 – 141 – 153; Німеччина: 71 – 98 – 89; Бельгія: 71 – 88 – 93; Нідерланди: 49 – 123 – 100; Італія: 81 – 96 – 92; Іспанія: 90 – 138 – 160; Швеція: 63 – 81 – 74; Фінляндія: 65 – 66 – 64; Норвегія: 58 – 65 – 69; Австрія: 87 – 106 – 95; Польща: 153 – 210 – 221; Росія: 487 – 587 – 629; Білорусь: 327 – 427 – 468; Україна: 248 – 410 – 323.

Отже, за останні 18 років кількість ув'язнених в абсолютних та відносних показниках або суттєво збільшилася, або дещо знизилася. Проте говорити про триумф альтернативних покарань вочевидь не доводиться. Усі ці тенденції мають місце на фоні, здавалося б, загального визнання переваг альтернативних покарань перед ув'язненням. Але наявність широкого спектра альтернативних санкцій та відповідного інституційного забезпечення автоматично не гарантує зменшення в'язничного населення.

Більше того, деякі дослідники зазначають, що саме альтернативні санкції стали одним з головних факторів експансії в'язниці: «Ми можемо у майбутньому очікувати подальше зростання в'язничної популяції» [7]. Американський дослідник Ч.Лінденер підкреслює, що «переповнення служб пробації існує на фоні переповнення в'язниць» [11, с. 185].

Варто погодитися із Зігмунтом Бауманом, що не можна пояснювати це зростання політикою тієї чи іншої держави або ідеологією і практикою тієї чи іншої партії (хоч було б невірним заперечувати вплив політики на прискорення або уповільнення зростання у цій сфері). Причини зростання кількості ув'язнених мають виключно глобальний характер (як в територіальному, так і в культурному аспектах). Можна зробити припущення, що причини цього зростання пов'язані з широким спектром перетворень, які називаються «глобалізація».

Ширше використання ув'язнення вказує на те, що певні соціальні групи розглядаються як загроза, а тому підлягають виключенню зі сфери соціальних відносин шляхом їх ув'язнення з метою нейтралізації загрози, що начебто надходить від них, та заспокоєння громадськості. Особливу роль у цьому відіграють і засоби масової інформації, створюючи додаткове підґрунтя для моральної паніки та страху перед злочинністю. Сучасне суспільство прагне вважати злочинними все більше й більше дій і все ширше й ширше застосовувати ув'язнення для своєї примарливої безпеки.

Ми неодноразово розглядали проблематику зміни ідеологічного «наповнення» пробації та альтернативних покарань. Так от, якщо із самого початку їх запровадження у західних країнах вони розглядалися як царина концепції ресоціалізації, то початок 1990-х років вказує на необхідність аналізувати їх вже у світлі понять «безпека суспільства» та «соціальний контроль». Дійсно, між поняттями «виправні заходи у громаді» (community penalties) та «альтернативи ув'язненню» (alternatives to imprisonment) існує велика дистанція.

Свого часу один з найвідоміших британських кримінологів Леон Радзинович визначив пробацію як «найбільш вагомий внесок Британії у пенологічну теорію та практику, що пустив корені у ХХ столітті». Проте сьогодні, здається, примушує переформулювати цей вислів у відповідності до реалій століття

XXI через кардинальну зміну сутності концепції пробації. Сучасне західне суспільство фактично перестало хвилюватися про можливості перетворення злочинців на законслухняних громадян. На порядку денному стоїть інша проблема: яким чином пробація може виконати завдання захисту суспільства від рецидивної злочинності? І якщо суспільство надає злочинцю шанс не бути за ґратами, скільки коштуватиме цей шанс для платників податків? Саме останній момент в умовах ринково-орієнтованого карцерного суспільства відіграє роль найважливішого чинника формування пенологічної політики [12, с. 72].

Тому, аналізуючи сутність сучасних альтернативних кримінально-правових заходів, варто брати до уваги депрофесіоналізацію пробаційної діяльності, централізацію управління, колапс реабілітаційного ідеалу та інші фактори, які супроводжують розвиток концепції пробації сьогодні, і ставити питання про майбутнє пробації: перевинахід, модернізація або знищення? [13].

Безумовно, не хотілося б останню категорію попереднього речення використовувати для зображення перспектив пробації у глобальному контексті, але, на жаль, в'язниця в умовах глобалізації дедалі більше перетворюється на механізм відбракування небажаних елементів. Це у свою чергу, впливає на принципи та цілі діяльності системи кримінальної юстиції. Як слушно зазначає Джесіка Мітфорд, «у капіталістичному суспільстві є багато людей, які перебувають поза законом. У них немає виходу отримати доступ до благ життя, окрім як вирвати їх у цієї системи. У них, можливо, немає політичної свідомості, проте їх атака на систему власності, яка мотивована інституціалізованим безробіттям і неповною занятістю в умовах капіталізму, є в певному розумінні цього слова політичною» [14, с. 336-337].

Як наслідок, треба бути оптимістом, щоб у цих умовах вірити в успіх реабілітації злочинців – не як «високої» ідеї, а як ідеологічного підґрунтя для практичного функціонування системи кримінальної юстиції.

Саме у цьому полягає, на нашу думку, антисоціальна і водночас об'єктивна трансформація сутності пенологічної політики сучасних держав в умовах глобалізованого світу.

Література

1. Радзівський І. Трансформація системних характеристик державного управління в умовах глобалізації: автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.01 / НАДУ при Президентові України. – К., 2007.
2. Сорос Дж. Про глобалізацію. – К., 2002.
3. Ягунов Д. Глобалізація пробації або глобалізація соціального контролю? Перспективи розвитку концепції пробації у XXI ст. // Актуальні проблеми політики. – Одеса: Юрид. літ., 2008. – Вип. 34. – С. 115-121.
4. Фокс В. Введение в криминологию. – М., 1985.
5. Ягунов Д.В. Пенітенціарна система України: історичний розвиток, сучасні проблеми та перспективи реформування: – 3-є вид. – Одеса, 2009. – 314 с.
6. Ягунов Д. Альтернативні санкції в сучасному пенальному ландшафті // Актуальні проблеми політики. – Одеса, 2007. – Вип. 30. – С. 204-211.
7. From Community Sanctions to Restorative Justice: the Belgian Example (T. Peters et al.). – Catholic University of Leuven, 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.unafei.or.jp.

8. Cavadino M., Dignan J. *The Penal System: An Introduction*. – London, 2002.
9. Mair G. 'Community Penalties and the Probation Service', in M. Maguire, R. Morgan and R. Reiner (eds.), *The Oxford Handbook of Criminology*. – Oxford, 1997.
10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.homeoffice.gov.uk
11. Lindener C. *Probation's First 100 Years: Growth with Failure* // *Criminal Justice*. – 96/97 Annual edition.
12. Ягунов Д.В. Трансформація системи альтернативних покарань в Англії та Уельсі: можливість запозичення зарубіжного досвіду для України // *Відновне правосуддя в Україні*. – 2007. – №2(6). – С. 67-72.
13. Ягунов Д. Пробація у ХХІ столітті: перевинахід, модернізація або знищення. Вступ на круглому столі у державному департаменті України з питань виконання покарань // *Закон і обов'язок*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dmytro-yagunov.at.ua/news/2009-05-23-82>.
14. Митфорд Дж. *Тюремний бізнес*. – М. Прогресс, 1978.

Анотація

Ягунов Д.В. Глобалізація та «криза покарання»: трансформація пріоритетів пенологічної політики сучасних країн. – Стаття.

Вплив глобалізаційних процесів відбивається на всіх сферах суспільного життя. При цьому глобалізація призводить до «серйозної трансформації системних характеристик державного управління».

Ця тенденція не може не впливати на пенологічну політику та відповідні практики національних держав. В епоху глобалізації відбувається переосмислення принципів соціального контролю, де в'язниця традиційно посідає одне з основних місць.

Ключові слова: глобалізація, покарання, трансформація кримінально-виконавчої політики, пенологічна політика.

Summary

Yagunov D.V. Globalization and «crisis of punishment»: transformation of priorities of policy in modern states. – Article.

An Influence of globalization's processes concerns with all spheres of a public life. Thus globalization leads to «serious transformation of system characteristics of the government».

This tendency should influence on penalty's politician and corresponding experts of the national states. During a globalization epoch occurs the reconsiderations of principles of the social control where the prison traditionally occupies one of the basic places.

Key words: globalization, penalty, transformation of criminal executive policy, penal policy.

УДК 343.848

В.Я. Конопельський

ДІЛЬНИЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИХ УСТАНОВАХ ЗАКРИТОГО ТИПУ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ.

Дотримання відповідних принципів кримінально-виконавчого законодавства, виконання та відбування покарання, а саме: диференціації та індивідуалізації виконання покарання; раціонального застосування примусових заходів та стимулювання правослухняної поведінки; поєднання покарання з виправним впливом – є основою у реалізації прогресивної системи відбування покарання.